सी.बी.एस.ई.
हल प्रश्न-पत्र-2024
संस्कृतम्
कक्षा-X

अवधि : होरात्रयम् **पूर्णाङ्का:** 80
निर्धारित समय : 3 घण्टे **अधिकतम अंक:** 80

सामान्य निर्देशाः—

अस्मिन् प्रश्नपत्रे **चत्वारः** खण्डाः सन्ति—

अस्मिन् प्रश्नपत्रे अष्टादश (18) प्रश्नाः सन्ति।

खण्डः 'क' – 1 - प्रश्नसंख्या 1
खण्डः 'ख' – 3 - प्रश्नसंख्या 2 – 4
खण्डः 'ग' – 7 - प्रश्नसंख्या 5 – 11
खण्डः 'घ' – 7 - प्रश्नसंख्या 12 – 18

विशिष्टनिर्देशानुसारं प्रश्नाः समाधेयाः।

उत्तरपुस्तिकायां लेखनात् पूर्वं सर्वप्रथमं प्रश्नसंख्या लेखनीया।

Delhi & Outside Delhi Set **कोड-52**

खण्डः -'क'
(अपठितावबोधनम्) **10 अङ्काः**

1. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखत। 10

'संस्कृतभाषा सर्वभाषाणां जननी' इत्युच्यते। परम् अद्यत्वे छात्राणां मध्ये एकः चर्चितः प्रश्नः वर्तते यत् "संस्कृतपठनेन के लाभाः?" अर्थात् संस्कृतपठनेन जीवननवृत्तेः अवसराः के? वस्तुतः भौतिके युगे ईदृशी जिज्ञासा स्वाभाविकी एव। अस्याः जिज्ञासायाः समुचितं समाधानं सञ्चारमाध्यमेन कर्तुं शक्यते। वयम् पश्यामः यत् अद्यत्वे संस्कृतपठनेन नैके लाभाः सन्ति। संस्कृतभाषा विश्वस्य प्राचीनतमासु भाषासु अन्यतमा अस्ति। ऐतिहासिकदृष्ट्या संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते। आधुनिकसंस्कृतस्य वैज्ञानिकभाषारूपेण सर्वत्र महत्त्वपूर्णं स्थानं दृश्यते। यदा विश्वं कृत्रिममेधा विषये अनुसन्धानं करोति तत्र संस्कृतं महत् साहाय्यं कर्तुं शक्नोति। यतो हि संस्कृतस्य व्याकरणं पूर्णतया वैज्ञानिकम् अस्ति। वर्तमान समये संस्कृतस्य अध्येतारः शिक्षणकौशल-चिकित्सा-खगोल-विद्या-वास्तुविद्या-'आई.ए.एस.' प्रभृति। सर्वेषु क्षेत्रेषु स्वप्रतिभाप्रदर्शनं कुर्वन्ति। अस्माकं संस्कृतिः संस्कृताधारिता अपि। अत एव संस्कृतभाषायाः अध्ययनं जीवनमूल्यपरकम् जीवनमूल्यपरकम् जीवनवृत्तिसाधनपरम् च अस्ति, नात्र कोऽपि सन्देहः।

(अ) एकपदेन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×1=2

(i) सर्वभाषाणां जननी का?

(ii) अस्माकं संस्कृतिः का आधारिता वर्तते?

(iii) कस्य व्याकरणं वैज्ञानिकम्?

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) 2×2=4

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्या के महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते?

(ii) वर्तमानसमये शिक्षणकौशलादिषु सर्वेषु क्षेत्रेषु के स्वप्रतिभा-प्रदर्शनं कुर्वन्ति?

(iii) संस्कृतभाषायाः अध्ययनं कीदृशम् अस्ति?

(इ) अस्य अनुच्छेदस्य कृते उपयुक्तं शीर्षकं संस्कृतेन लिखत। **1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(i) 'पश्यामः' इति क्रिया पदस्य कर्तृपदं किम्?

(क) नैके (ख) वयम्
(ग) लाभाः (घ) संस्कृतपठनेन

(ii) 'समुचितम्' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम्?

(क) समाधानम् (ख) संस्कृतशिक्षकः
(ग) स्वानुभवैः (घ) जिज्ञासायाः

(iii) 'हानयः' इति पदस्य कि विपर्ययपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

(क) सन्ति (ख) लिखिताः
(ग) लाभाः (घ) नैके

(iv) 'अध्येतार:' इति कर्तृपदस्य क्रियापदं कि प्रयुक्तम्?

(क) अस्ति **(ख)** सन्ति

(ग) भजन्ते **(घ)** कुर्वन्ति

खण्ड:–'ख' (रचनात्मकं-कार्यम्)

15 अङ्का:

2. भवान् सौरव:। स्वमित्रं शाश्वतं प्रति स्वयात्रावृत्तान्तविषये लिखितं पत्रं मञ्जूषाया: पदै: पूरयित्वा पुन: लिखतु। 10×½=5

प्रयागराजत:

दिनाङ्क: ....

प्रिय मित्र (i) .... ।

सस्नेहं (ii) .... ।

अत्र सर्वं कुशलं तत्रास्तु। गतमासे अहं (iii) .... शिमलां गतवान्। तत्र पर्वतानां (iv) .... दृष्ट्वा मम मन: अतीव (v) .... जातम्। तत्र (vi) .... पर्यांवरणं वर्तते। शिमला (vii) .... राजधानी अस्ति। अत: तत्र सर्वत्र विकास: दृश्यते। देशात् विदेशेभ्य: च पर्यटका: भ्रमणाय (viii) .... आगच्छन्ति। अहमपि शिमलाभ्रमणं कृत्वा आत्मानं (ix) .... मन्ये। भवान् अपि समयं प्राप्य एकवारं शिमलां गच्छेत्।

भवदीयं प्रियं मित्रम्

(x) .... ।

मञ्जूषा

सौरव:, शिमलाम्, भ्रमणाय, प्रसन्नम्, धन्यम्, सौन्दर्यम्, शुद्धम्, हिमाचलप्रदेशस्य नमोनम:, शाश्वत।

3. प्रदत्तं चित्रं दृष्ट्वा मञ्जूषायां प्रदत्तशब्दानां सहायतया पञ्च वाक्यानि संस्कृतेन लिखत— 5×1=5

मञ्जूषा

सुन्दराणि, अनेकानि, चित्राणि, ऐतिहासिकस्थानानि, भवनानि, नौका, नद्याम्, ताजमहलम्, पर्वता:, सन्ति, मन्दिरम्, रक्तदुर्गम्

अथवा

निम्नलिखितं विषयमधिकृत्य मञ्जूषाप्रदत्तशब्दानां साहाय्येन न्यूनातिन्यूनं पञ्चभि: संस्कृतवाक्यै: एकम् अनुच्छेदं लिखत:

'मम प्रियं पुस्तकम्'

मञ्जूषा

मम, पठने, महती, ज्ञानस्य, साधनम्, भगवद्गीता, पुस्तकम्, प्रियम्, रुचि:, गीतायाम्, भण्डार:, कर्मयोग: भक्तियोग:, अर्जुनम् प्रति, उपदेश:।

4. अधोलिखितानि वाक्यानि संस्कृतभाषया अनूद्य लिखत: (केवलं वाक्यपञ्चकम्)— 5×1=5

(i) मधुर मेरा मित्र है।
Madhur is my friend.

(ii) अनेक लोग उद्यान में घूम रहे हैं।
Many people are walking in the park.

(iii) हम सब घर जा रहे हैं।
We all are going home.

(iv) रमा ने कल संस्कृत गीत गाया।
Rama sang a Sanskrit song yesterday

(v) विद्यालय में सौ शिक्षक हैं।
There are hundred teachers in the school.

(vi) कल दस बजे परीक्षा होगी।
The examination will be held tomorrow at 10 o'clock.

(vii) मैं हिन्दी भाषा जानता हूँ।
I know Hindi language.

खण्ड:–'ग' (अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्)

25 अङ्का:

5. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदेषु सन्धिं सन्धिच्छेदं वा कुरुत: (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्)— 4×1=4

(i) अभियुक्त: + च अतीव कृषकाय:।

(ii) बसयानं विहाय पदातिरेव प्राचलत्।

(iii) न क: + अपि त्रैलोक्ये मत्सदृश:।

(iv) धिङ् मामेवं भूतम्।

(v) सर्वथा सम्यगुक्तम्।

6. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां समासं विग्रहं वा प्रदत्तविकल्पेभ्य: चित्वा लिखत: (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) किं वनराजपदाय सुपात्रं चीयते?

(क) वनराज: पदाय **(ख)** वनराजा पदाय

(ग) वनराजे पदाय **(घ)** वनराजस्य पदाय

(ii) दीने पुत्रे माता कृपया आर्द्रं हृदयं यस्या: सा भवेत्।

(क) कृपार्द्रहृदया **(ख)** कृपयार्द्रहृदया

(ग) कृपहृदयार्द्रा **(घ)** कृपाद्राहृदया

(iii) कुशलवौ सभां प्रविशत:।

(क) लव: कुशा: च **(ख)** कुश: लवौ च

(ग) कुश: च लव: च **(घ)** कुशौ च लवौ च

(iv) प्रजासुखे सुखं राज्ञ:।

(क) प्रजा सुखे च **(ख)** प्रजानां सुखे

(ग) प्रजा: सुखं च **(घ)** प्रजाया: सुखं च

(v) सव्यवधानं न चारित्रलोपाय।

(क) व्यवधानं सह (ख) व्यवधानेन् सहितम्

(ग) व्यवधानाय सहितम् (घ) व्यवधानस्य सहितम्

7. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रकृतिप्रत्ययौ संयोज्य विभज्य वा उचितम् उत्तरं विकल्पेभ्यः चित्वा लिखतः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) 'विद्वान्' एव चक्षुष्मान् प्रकीर्तितः।

(क) चक्षुष् + टाप् (ख) चक्षुष् + मतुप्

(ग) चक्षुष् + ङीप् (घ) चक्षुष + वतुप्

(ii) मम नृत्यं प्रकृतेः आराधन + टाप्।

(क) आराधनम् (ख) आराधनः

(ग) आराधना (घ) आराधनता

(iii) चित्ते 'अवक्रता' भवेत्।

(क) अवक्र + टाप् (ख) अवक्र + ङीप्

(ग) अवक्र + त्व (घ) अवक्र + तल्

(iv) इयं काचित् व्याघ्रमारी इति।

(क) व्याघ्रमार + टाप् (ख) व्याघ्रमार + ङीप्

(ग) व्याघ्रमार + मतुप् (घ) व्याघ्रमार + ई

(v) वेदानां महत् + त्व को न जानाति?

(क) महत्त्वम् (ख) महत्ता

(ग) महत्वम् (घ) महात्वम्

8. वाच्यानुसारं उचितपदैः रिक्तस्थानानि पूरयित्वा संवादं पुनः लिखतः (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(i) शिवा — रमे! अद्य विलम्बेन कथम्?

रमा — शिवे! अद्य .... उत्सवं द्रष्टुं गच्छामि।

(क) मम (ख) माम्

(ग) मया (घ) अहम्

(ii) शिवा — किं तत्र तव सखी अपि गच्छति?

रमा — नहि, तत्र .... एव गम्यते।

(क) अहम् (ख) सख्या

(ग) वयम् (घ) मया

(iii) शिवा — साधु! किं तत्र जानाः अपि उत्सवं पश्यन्ति?

रमा — आम्, तत्र जनैः अपि .... दृश्यते।

(क) उत्सवः (ख) उत्सवम्

(ग) उत्सवान् (घ) उत्सवौ

(iv) शिवा — रमे। अद्य विद्यालये सङ्गीत-प्रतियोगिता भवति।

रमा — शोभनम्। तत्र मया अपि गीतं ....।

(क) गायामि (ख) गायति

(ग) गीयते (घ) गीयन्ते

9. कालबोधकशब्दैः अधोलिखित-दिनचर्यां पूरयतः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) 4×1=4

(i) चरितार्थः प्रातः 7:00 वादने उद्यानं गच्छति।

(ii) 8:00 वादने सः गृहं प्रत्यागच्छति।

(iii) तस्य प्रथमा कक्ष्या 9:30 वादने भवति।

(iv) 12:45 वादने सः अध्ययनकार्यात् मुक्तो भवति।

(v) सः 2:15 वादने क्रीडितुं क्रीडाक्षेत्रं गच्छति।

10. मञ्जूषायां प्रदत्तैः उचितैः अव्ययपदैः अधोलिखितवाक्येषु रिक्तस्थानानि पूरयतः (केवलं प्रश्न त्रयम्) 3×1=3

(i) गङ्गा हिमालयात् प्रभवति, यमुना .... प्रभवति?

(ii) विद्यालये .... कार्यक्रमः भविष्यति।

(iii) .... वृष्टिः प्रारभत।

(iv) धनस्य .... प्रयोगं मा कुर्युः।

मञ्जूषा

सहसा, वृथा, श्वः, कुतः

11. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कित—अशुद्धपदाय उचितपदं चित्वा वाक्यानि पुनः लिखतः (केवलं प्रश्नत्रयम्) 3×1=3

(i) क्रीडाक्षेत्रे छात्राः पठथः।

(क) पठसि (ख) पठथ

(ग) पठामः (घ) पठन्ति

(ii) ह्यः विद्यालयस्य वार्षिकोत्सवः भविष्यति।

(क) भवति (ख) भवतु

(ग) अभवत् (घ) भवेत्

(iii) बलीवर्दः शरीरेण दुर्बलम् आसीत्।

(क) दुर्बलः (ख) दुर्बला

(ग) दुर्बलस्य (घ) दुर्बलात्

(iv) महावृक्षाः सेवितव्यः।

(क) महावृक्षे (ख) महावृक्षः

(ग) महावृक्षस्य (घ) महावृक्षम्

खण्डः-'घ' (पठितावबोधनम्)

30 अङ्काः

12. अधोलिखितं गद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखतः 5

आरक्षी सुपुष्टदेह आसीत्, अभियुक्तश्च अतीव कृशकायः। भारवतः शवस्य स्कन्धेन वहनं तत्कृते दुष्करम् आसीत्। स भारवेदनया क्रन्दति स्म। तस्य क्रन्दनं निशम्य मुदित आरक्षी तमुवाच — "रे दुष्ट। तस्मिन् दिने त्वयाऽहं चोरिताया मञ्जूषाया ग्रहणाद् वारितः। इदानीं निजकृतस्य फलं भुङ्क्ष्व। अस्मिन् चौर्याभियोगे त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे" इति प्रोच्य उच्चैः अहसत्। यथा कथञ्चिद उभौ शवमानीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवन्तौ। न्यायाधीशेन पुनस्ती घटनायाः विषये वक्तमादिष्टौ। आरक्षिणि निजपक्षं प्रस्तुतवति आश्चर्यम् अघटत् स शवः प्रावारकमपसार्य न्यायाधीशमभिवाद्या निवेदितवान् — मान्यवर। एतेन आरक्षिणा अध्वनि यदुक्तं तद् वर्णयामि 'त्वयाऽहं वोरितायाः मञ्जूषायाः ग्रहणादू वारितः अतः निजकृत्यस्य फलं भुङ्क्ष्व।"

(i) एकपदेन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×½=1**

(क) सुपुष्टदेहः कः आसीत्?

(ख) अभियुक्ताय भारवतः कस्य वहनं दुष्करम् आसीत्?

(ग) कृशकायः कः आसीत्?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) आरक्षी अभियुक्तं प्रति दण्डविषये किम् प्रोच्य उच्चैः अहसत्?

(ख) अभियुक्त कया क्रन्दति स्म?

(ग) उभौ शवम् आनीय कुत्र स्थापितवन्तौ?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) त्वं वर्षत्रयस्य कारादण्डं लप्स्यसे अत्र वाक्ये कर्तृपदं किम्?

(ख) 'चोरितायाः' इति विशेषणपदस्य विशेष्यपदं किम्?

(ग) 'प्रणम्य' इति पदस्य किं पर्यायपदं गद्यांशे प्रयुक्तम्?

13. अधोलिखितं पद्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नान् संस्कृतेन उत्तरतः **5**

पिता यच्छति पुत्राय बाल्ये विद्याधनं महत्।
पिताऽस्य किं तपस्तेपे इत्युक्तिस्तत्कृतज्ञता॥

(i) एकपदेन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×½=1**

(क) पिता कदा विद्याधनं यच्छति?

(ख) पिता कस्मै विद्याधनं यच्छति?

(ग) कः तपः तेपे?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) का उक्तिः कृतज्ञता?

(ख) पिता पुत्राय कीदृशं विद्याधनं यच्छति?

(ग) पिता पुत्राय बाल्ये कीदृशं धनं यच्छति?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) 'सुताय' इति पदस्य पर्यायपदं किम्?

(ख) 'महत्' इति पदस्य विशेष्यपदं किम्?

(ग) 'यच्छति' इति पदस्य कर्तृपदं किम्?

14. अधोलिखितं नाट्यांशं पठित्वा प्रदत्तप्रश्नानाम् उत्तराणि संस्कृतेन लिखतः **5**

रामः – अहो! उदात्तरम्यः समुदाचारः। किं नामधेयो भवतोर्गुरुः?

लवः – ननु भगवान् वाल्मीकिः।

रामः – केन सम्बन्धेन?

लवः – उपनयनोपदेशेन।

रामः – अहमत्रभवतोः जनकं नामतो वेदितुमिच्छामि।

लवः – न हि जानाम्यस्य नामधेयम्। न कश्चिदस्मिन् तपोवने तस्य नाम व्यवहरति।

रामः – अहो माहात्म्यम्।

लवः – जानाम्यहं तस्य नामधेयम्।

रामः – कथ्यताम्।

लवः – निरनुक्रोशो नाम।

रामः – वयस्य, अपूर्वं खलु नामधेयम्।

विदूषकः – (विचिन्त्य) एवं तावत् पृच्छामि। निरनुक्रोश इति क एवं भणति?

कुशः – अम्बा।

(i) एकपदेन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×½=1**

(क) लवस्य गुरोः नाम किम्?

(ख) लवकुशयोः गुरोः नाम कः पृच्छति?

(ग) लवस्य पितुः नाम कः जानाति?

(ii) पूर्णवाक्येन उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) वाल्मीकिः केन सम्बन्धेन लवकुशयोः गुरुः अस्ति?

(ख) कुशः स्वपितुः नाम किम् ज्ञापयति?

(ग) कः लवकुशयोः जनकस्य नाम वेदितुम् इच्छति?

(iii) निर्देशानुसारम् उत्तरतः (केवलं प्रश्नद्वयम्) **2×1=2**

(क) 'वाल्मीकि' इति पदस्य विशेषणपदं किम्?

(ख) 'जानामि' इति पदस्य कर्तृपदं किम्?

(ग) 'माता' इति पदस्य पर्यायपदं किं प्रयुक्तम्?

15. अधोलिखित-रेखाङ्कितपदानि आधृत्य प्रश्ननिर्माणं कुरुतः (केवलं प्रश्नचतुष्टयम्) **4×1=4**

(i) यः आत्मनः श्रेयः इच्छति।

(ii) सुरभिः पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिति।

(iii) त्वं मानुषात् विभेषि।

(iv) काकः कृष्णः भवति।

(v) हरिततरूणां माला रमणीया।

16. मञ्जूषायाः सहायतया अधोलिखितश्लोकस्य अन्वयं पूरयित्वा पुनः लिखतः। **4×1=4**

'प्रस्तरतले लतातरुगुल्मा नो भवन्तु पिष्टाः।
पाषाणी सभ्यता निसर्गे स्यान्न समाविष्टा॥
मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम्। शुचि॥

अन्वयः—

(i) .... प्रस्तरतले पिष्टाः नो (ii) ....। निसर्गे (iii) .... सभ्यता समाविष्टा न (iv) ....। मानवाय जीवनं कामये नो जीवन्मरणम्।

मञ्जूषा

पाषाणी, स्यात्, लतातरूगुल्मा:, भवन्तु

अथवा

अधोलिखितश्लोकस्य भावार्थे रिक्तस्थानानि मञ्जूषायाः साहाय्येन पूरयित्वा पुनः लिखतः **4×1=4**

एक एव खगो मानी वने वसति चातकः।
पिपासितो वा म्रियते याचते वा पुरन्दरम॥

भावार्थः

वने केवलम् (i) .... एव (ii) .... स्वाभिमानी पक्षी वसति। सः (iii) .... वा म्रियते अथवा केवलं जलं (iv) .... याचते अर्थात् सः सर्वं न याचते।

मञ्जूषा

चातकः, एकः, पिपासितः, इन्द्रदेवम्

17. अधोलिखितानि वाक्यानि घटनाक्रमानुसारं संयोज्य पुनः लिखतः **8×½=4**

(i) निर्धनस्य पुत्रः छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नो जातः।

(ii) तेन वित्तेन स्वपुत्रं एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं कारितवान्।

(iii) कश्चन निर्धनः जनः परिश्रमेण किञ्चित् धनम् अर्जितवान्।

(iv) पुत्रस्य रुग्णतां श्रुत्वा पिता व्याकुलो जातः।

(v) पुत्रः छात्रावासे रुग्णः जातः।

(vi) सायङ्कालो जातः परं गन्तव्यात् सः पुत्रः दूरे आसीत्।

(vii) निर्धनः स्वपुत्रं द्रष्टुं पदातिः एव प्राचलत्।

(viii) सः पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुं कमपि गृहम् उपागतः।

18. अधोलिखितवाक्येषु रेखाङ्कितपदानां प्रसङ्गानुकूलम् उचितार्थं चित्वा लिखतः (केवलं प्रश्नत्रयम्) **3×1=3**

(i) कश्चन निर्धनः <u>वित्तम्</u> उपार्जितवान्।

(क) वायुम् **(ख)** फलम्
(ग) धनम् **(घ)** अन्नम्

(ii) <u>अपरः</u> वानरः सिंहस्य पुच्छं धुनाति।

(क) अनेकाः **(ख)** अन्यः
(ग) प्रथमः **(घ)** एकः

(iii) रसालमुकुलानि <u>भृङ्गाः</u> समाश्रयन्ते।

(क) हयाः **(ख)** नागाः
(ग) गजाः **(घ)** भ्रमराः

(iv) <u>वासव</u>! अहं पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिमि।

(क) पुत्र! **(ख)** इन्द्र!
(ग) गणेश! **(घ)** शिव!

❑❑❑

उत्तरमाला

खण्डः-'क' (अपठितावबोधनम्) 10 अङ्काः

1. (अ) एकपदेन उत्तरतः— 2×1=2

(i) संस्कृत भाषा

(ii) संस्कृता धारिता

(iii) संस्कृतस्य

(आ) पूर्णवाक्येन उत्तरतः— 2×2=4

(i) ऐतिहासिकदृष्ट्य संस्कृते लिखिताः ग्रन्थाः वेदाः महत्त्वपूर्णं स्थानं भजन्ते।

(ii) वर्तमान समये शिक्षणकौशलादिषु सर्वेषु क्षेत्रेषु संस्कृतस्य अध्येतारः स्वप्रतिभाप्रदर्शनं कुर्वन्ति।

(iii) संस्कृत भाषायाः अध्ययनं जीवनमूल्यपरकम् जीवन वृत्ति साधनपरम् च अस्ति।

(इ) शीर्षकं—संस्कृत भाषायाः महत्त्वम्/संस्कृत भाषा सर्वभाषाणां जननी। **1**

(ई) यथानिर्देशम् उत्तरत— 3×1=3

(i) (ख) वयम्

(ii) (क) समाधानम्

(iii) (ग) लाभाः

(iv) (घ) कुर्वन्ति।

खण्डः-'ख' (रचनात्मकं-कार्यम्) 15 अङ्काः

2. पत्रलेखनम्— 10×½=5

प्रिय मित्र (i) <u>शाश्वत</u>! प्रयागराजतः

सस्नेहं (ii) <u>नमोनमः</u>। दिनाङ्क ....

अत्र सर्वं कुशलं तत्रास्तु। गतमासे अहं (iii) <u>भ्रमणाय</u> शिमलां गतवान्। तत्रं पर्वतानां (iv) <u>सौन्दर्यम्</u> दृष्ट्वा मम मनः अतीव (v) <u>प्रसन्नम्</u> जातम्। तत्र (vi) <u>शुद्धं</u> पर्यावरणं वर्तते। शिमला (vii) <u>हिमालयप्रदेशस्य</u> राजधानी अस्ति। अतः तत्र सर्वत्र विकासः दृश्यते। देशात् विदेशेभ्यः च पर्यटकाः भ्रमणाय (viii) <u>शिमलां</u> आगच्छन्ति। अहमपि शिमलाभ्रमणं कृत्वा आत्मानं (ix) <u>धन्यम्</u> मन्ये। भवान् अपि समयं प्राप्य एकवारं शिमलां गच्छेत्।

भवदीयं प्रियं मित्रम्

(x) <u>सौरवः</u>।

3. चित्रवर्णनम्— 5×1=5

(i) अस्मिन् चित्रे अनेकानि ऐतिहासिकस्थानानि दृश्यन्ते।

(ii) चित्रस्य मध्ये ताजमहलम् चित्रम् अस्ति।

(iii) अत्र नद्याम् नौका प्रचलति।

(iv) अत्र भवनानि सुन्दराणि प्रतीयन्ते।

(v) उन्नताः पर्वताः सन्ति।

अथवा

अनुच्छेदं लेखनं— 'मम प्रियं पुस्तकं' 5×1=5

(i) भगवद्गीता मम प्रियम् पुस्तकम् अस्ति।

(ii) गीतायाम् कर्मयोगः भक्तियोगस्य च वर्णनं कृतम्।

(iii) गीतां पठने मम महती रूचिः अस्ति।

(iv) अयं ग्रन्थं ज्ञानस्य साधनम् अस्ति।

(v) अस्मिन् पुस्तके श्रीकृष्णः अर्जुनम प्रति उपदेशः अददात्।

4. संस्कृत में अनुवाद— 5×1=5

(i) मधुरम् मम मित्रम् अस्ति।

(ii) अनेके जनाः उद्याने भ्रमन्ति।

(iii) वयम् गृहम् गच्छामः।

(iv) रमा ह्यः संस्कृतं गीतं अगायत्

(v) विद्यालये शतम् शिक्षकाः सन्ति।

(vi) श्वः दशवादने परीक्षा भविष्यति।

(vii) अहम् हिन्दीभाषां जानामि।

खण्डः-'ग' (अनुप्रयुक्त-व्याकरणम्) 25 अङ्काः

5. सन्धिच्छेदं सन्धिंवा— 4×1=4

(i) अभियुक्तश्च

(ii) पदाति + ऐव

(iii) कोऽपि

(iv) धिक् + माभेवं

(v) सम्यक् + उक्तम्

6. समासविग्रहं— 4×1=4

(i) (घ) वनराजस्य पदाय

(ii) (क) कृपार्द्रहृदया

(iii) (ग) कुशः च लवः च

(iv) (ख) प्रजानां सुखे

(v) (ख) व्यवधानेन सहितम्

7. प्रकृति-प्रत्यय— 4×1=4

(i) (ख) चक्षुष् + मतुप्

(ii) (ग) आराधना

(iii) (घ) अवक्र + तल्

(iv) (ख) व्याघ्रमार + ङीप्

(v) (क)महत्त्वम्

8. संवादं 3×1=3

(i) शिवा – रमे! अद्य बिलम्बेन कथम्।
रमा – शिवे! अद्य (घ) अहम् उत्सवं द्रष्टुं गच्छामि।

(ii) शिवा – किं तत्र तव सखी अपि गच्छति?
रमा – नहि, तत्र (घ) मया एव गम्यते।

(iii) शिवा – साधु! किं तत्र जना: अपि उत्सवं पश्यन्ति?
रमा – आम्, तत्र जनै: अपि (क) उत्सव: दृश्यते।

(iv) शिवा-रमे! अद्य विद्यालयं सङ्गति प्रतियोगिता भवति।
रमा – शोभनम्। तत्र मया अपि गीतं (ग) गीयते।

9. कालबोधकशब्दै: 4×1=4

(i) चरितार्थ: प्रात: सप्तवादने उद्यानं गच्छति।
(ii) अष्टवादने स: गृहं प्रत्यागच्छति।
(iii) तस्य प्रथमा कक्ष्या सार्धनववादने भवति
(iv) पादोन एक वादने स: अध्ययन कार्यात् मुक्तो भवति।
(v) सपादद्वि वादने क्रीडितुं क्रीडाक्षेत्रं गच्छति।

10. अव्ययपदानि— 3×1=3

(i) कुत:
(ii) श्व:
(iii) सहसा
(iv) वृथा

11. अशुद्धपदानि— 3×1=3

(i) क्रीडाक्षेत्रे छात्रा: (घ) पठन्ति।
(ii) ह्य: विद्यालयस्य वार्षिकोत्सव: (ग) अभवत्।
(iii) बलीवर्द: शरीरेण (क) दुर्बल: आसीत्।
(iv) (ख) महावृक्ष: सेवितव्य:।

खण्ड:-'घ' (पठित-अवबोधनम्)

30 अङ्का:

12. पठित गद्यांश— 5

(i) **एकपदेन उत्तरत—** 2×½=1
(क) आरक्षी
(ख) शवस्य
(ग) अभियुक्त:

(ii) **पूर्णवाक्येन उत्तरत—** 2×1=2
(क) आरक्षी अभियुक्तं प्रति दण्डविषये 'त्वं वर्षजयस्य कारादण्डं लप्स्यसे' इति प्रोच्य उच्चै: अहसत्।
(ख) अभियुक्त: भारवेदनया क्रन्दति स्म।
(ग) उभौ शवम् आनीय एकस्मिन् चत्वरे स्थापितवत्तौ।

(iii) **निर्देशानुसारम् उत्तरत—** 2×1=2
(क) त्वं
(ख) मञ्जूषाया:
(ग) अभिवाद्य

13. पद्यांश—

(i) **एकपदेन उत्तरत—** 2×½=1
(क) बाल्ये
(ख) पुत्राय
(ग) पिता

(ii) **पूर्णवाक्येन उत्तरत—** 2×1=2
(क) सा उक्ति: कृतज्ञता।
(ख) पिता पुत्राय महत् विद्याधनं यच्छति।
(ग) पिता पुत्राय बाल्ये विद्याधनं यच्छति।

(iii) **निर्देशानुसारं उत्तरम्—** 2×1=2
(क) पुत्राय
(ख) विद्याधनं
(ग) पिता

14. नाट्यांश— 5

(i) **एकपदेन उत्तरत—** 2×½=1
(क) वाल्मीकि:
(ख) राम:
(ग) कुश:

(ii) **पूर्णवाक्येन उत्तरत—** 2×1=2
(क) 'वाल्मीकि: उपनयनोपदेशेन सम्बन्धेन लवकुशयो: गुरु अस्ति।
(ख) कुश: स्वपितु: निरनुक्रोशो नाम ज्ञापयति।
(ग) राम: लवकुशयो: जनकस्य नाम वेदितुम् इच्छति।

(iii) **निर्देशानुसारम् उत्तरत:—** 2×1=2
(क) भगवन्
(ख) अहम्
(ग) अम्बा

15. प्रश्ननिर्माणम्— 4×1=4

(i) य: आत्मन: किम् इच्छति?
(ii) का पुत्रस्य दैन्यं दृष्ट्वा रोदिति?
(iii) त्वं कस्मात् विभेषि?
(iv) काक: कीदृश: भवति?
(v) केषाम् माला रमणीया?

16. अन्वय:— 4×1=4

(i) लतातरुगुल्मा: प्रस्तरतले पिष्टा: नो (ii) भवन्तु। निसर्गे (iii) पाषाणी सभ्यता समाविष्टा न (iv) स्यात्। मानवस्य जीवनं कामये नो जीवनमरणम्।

अथवा

भावार्थ: 4×1=4

वने केवलम् (i) एक: एव (ii) चातक: स्वाभिमानी पक्षी वसति। स: (iii) पिपासित: वा म्रियते अथवा केवलं जलं (iv) इन्द्रदेवम् याचते अर्थात् स: सर्वं न याचते।

17. घटनाक्रमानुसारं — **8×½=4**

(i) कश्चन निर्धनो जनः भूरि परिश्रम्य किञ्चिद् धनम् अर्जितवान्।

(ii) तेन वित्तेन स्वपुत्रं एकस्मिन् महाविद्यालये प्रवेशं कारितवान्।

(iii) निर्धनस्य पुत्रः छात्रावासे निवसन् अध्ययने संलग्नो जातः।

(iv) पुत्रः छात्रावासे रुग्णः जातः।

(v) पुत्रस्य रुग्णतां श्रुत्वा पिता व्याकुलो जातः।

(vi) निर्धनः स्वपुत्रं द्रष्टुं पदानिः एव प्राचलत्।

(vii) सायङ्कालो जातः परं गन्तव्यात् सः पुत्रः दूरे आसीत्।

(viii) सः पार्श्वस्थिते ग्रामे रात्रिनिवासं कर्तुम् कमपि गृहम् उपागतः।

18. प्रसङ्गनुकूलम् उचितार्थं— **3×1=3**

(i) (ग) धनम्

(ii) (ख) अन्यः

(iii) (घ) भ्रमराः

(iv) (ख) इन्द्र!

❑❑❑